

FUNDAMENTELE ANTROPOLOGIEI ORTODOXE, ÎN CONTEXTUL MULTICULTURAL ACTUAL

Pr. dr. Răzvan Cătălin BENZAL
Arhiepiscopia Bucureștilor

Abstract

This study aims to highlight the foundations of Orthodox anthropology in front of the contemporary cultural climate challenges. What is very important for our research is the issue of reason, the meaning of human existence and the risk of a „new ideal anthropology” generated by the escape of the modern man from the real space into the virtual one. The anthropological teaching of the Orthodox Church is the real and safe solution for reconstructing the man created in the image of God.

Keywords: *reason, direction, individual, virtual space, realism*

1. Rațiunea și sensul existenței omului într-o societate desacralizată

Perspectiva antropologică seculară nu poate oferi omului modern un răspuns intelectual la problema rațiunii și sensului existenței umane, dar nici nu poate propune un mod de viață autentic, care să satisfacă necesitățile spirituale inerente firii umane. Omul autonom, care vine de nicăieri și se duce către nicăieri, așa cum spune venerabilul Petre Țuțea¹, trăiește zbuciumul iluzoriu al neîmplinirii. Omul fără rădăcini, fără trecut, cu siguranță că nu are nici viitor, atât în această lume, cât și în Împărăția lui Dumnezeu.

Relativismul doctrinar și moral, găzduit de contextul multicultural actual, promovează o instabilitate psiho-fizică fără precedent,

¹ Petre Țuțea, *322 de vorbe memorabile ale lui Petre Țuțea*, Editura Humanitas, București, 2004, p. 75.

care este neutralizată doar de gândirea serioasă și profundă: „Răspunsul corect la întrebarea despre sensul vieții pretinde maturitatea pe care o cere pentru o abordare justă a sa. Lipsa răspunsurilor satisfăcătoare devine motiv de confuzie și determină focare permanente de incoerență și tulburare. Schimbările continue ale eticienilor, filozofilor, biologilor și ale concepțiilor omului modern fac vădită lipsa de răspuns clar și adevărat despre problema sensului vieții și relevă dorința cea mai profundă și arzătoare a omului pentru a descoperi acest răspuns”². De aici apare și multitudinea de tipare umane, adaptate contuziei extra-edencie în gândire: omul filozofic, omul etic, omul economic, omul tehnic, omul biologic etc. Toate aceste șabloane au în comun insuficiența sau denaturarea cauzei și scopului, a începutului și a sfârșitului: „Și dacă curiozitatea, stupiditatea și orgoliul l-au întors pe Adam în pulberea din care a fost făcut, cu atât mai mult omul modern, cu vasta experiență istorică ce-l stăpânește, este dispus să devină pulbere. „Omul este o ființă care are experiență” (Th. Waitz, cit. de W. Sombart, în *Vom Menschen*). Această definiție are aceeași valoare ca și celelalte citate de Sombart. În aventura cunoașterii, omul căutător s-a depărtat de origine, și-a pierdut nemurirea și n-a ajuns la cunoașterea „naturii lucrurilor” și a naturii sale – Platon arată dificultățile autocunoașterii în *Carmide*. Și tot căutând, s-a depărtat genealogic de „imaginea divină” a făpturii sale, bucurându-se de înrudirea cu maimuța. Nemulțumit, merge mai jos, la materia neînsuflețită. Scăpat din frânele luminii divine și ale ordinii, coboară cu plăcere în întuneric și haos. Sunt roadele ascultării de rațiunea autonomă și de înclinarea naturală, ale întâlnirii omului stupid cu natura oarbă: moartea absolută, neliniștea infinitului, înlocuirea unității reale cu unitatea fictivă a lumii, prin dizolvarea „formelor iluzorii ale spațiului empiric”, anularea personalității prin descompunerea sufletească, înlocuirea moralei pure de esență religioasă, cu știința moravurilor, toate acestea au transformat omul într-un „animal rațional, muritor” (Augustin) „depravat” (Rousseau), „fabricant de unelte” (Franklin), care „știe să numere” (Platon)”³.

Din fericire, învățătura creștină despre starea paradisiacă îi dezvăluie omului contemporan tocmai acele rădăcini uitate care Îl făceau

² Ierom. Teofan Mada, *Homo eticus*, Editura Agnos, Sibiu, 2007, p. 205.

³ Petre Țuțea, *Reflecții religioase asupra cunoașterii*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2011, p. 185.

pe Dumnezeu transparent și care astăzi prin Iisus Hristos, Noul Adam, ne fac martori ai luminii Sale eshatologice: „Faptul că omul este creat după chipul lui Dumnezeu înseamnă deci că el e creat după chipul lui Hristos. Numai în Hristos omul se regăsește cu adevărat. Numai El este pe deplin omul Ferișilor (Mt. 5, 3-12), săracul care se primește fără încetare din mâinile Tatălui și a cărui blândețe împăratească transformă pământul în euharistie, „inima curată”, ca un lac al păcii în care fiecare își descoperă adevăratul chip, mărturisorul dreptății înaintea lui Dumnezeu și fratele, împotriva conformismelor puterii și orgoliului, făcătorul de pace care-și dă viața pentru prietenii Săi și-și înviază vrăjmașii. În Cel înviat, omul descoperă sensul pământului, scopul creației. Chipul lui Hristos este în mod inseparabil chipul lui Dumnezeu, singurul chip care nu se închide niciodată, pentru că transparența sa e infinită, este singura care nu pietrifică niciodată, ci eliberează. El este Chipul chipurilor, cheia a tuturor chipurilor”⁴.

Gândirea patristică nuanțează repetat compoziția rațiunilor stricte și sensurilor tuturor lucrurilor create de *structura supremei iubiri*, compoziție reperată și intuită mai întâi de protopărinții neamului omenesc, apoi de toți cei care s-au apropiat de Realitatea divină. Bineînțeles că din această configurație complexă nu pot face parte hazardul, întâmplarea, iraționalul și non-sensul: „Părinții Bisericii, vorbind de rațiunile eterne ale lucrurilor cuprinse în Rațiunea divină, sau în Logosul, sau în cuvântul lui Dumnezeu, înțeleg prin ele și aceste sensuri mereu mai înalte ascunse în ele și socotesc că ele sunt surprinse, cu ajutorul Cuvântului suprem, tot de rațiunea umană care cuprinde rațiunile lucrurilor în sens strict. Uneori ei disting sensul lucrului de rațiunea lui strictă, numind pe cea din urmă *logos*, iar pe cea dintâi, *noema*. De asemenea, disting înțelegerea sensului (*noesis*) de rațiunea personală strictă, care sesizează rațiunea obiectivă a lucrului, numind pe amândouă cele din urmă *logos*. Urmând acestei distincții, vom distinge și noi, pe de-o parte, între rațiunile lucrurilor și cunoașterea acestora prin rațiunea umană în sensul strict, și, pe de altă parte, între sensurile lor și înțelegerea lor în continuu

⁴ Olivier Clément, *Întrebări asupra omului*, traducere de Ierom. Iosif Pop și Pr. Ciprian Șpan, Editura Arhiepiscopiei Alba Iulia, Alba Iulia, 1997, p. 50.

⁵ Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, EIBMBOR, București, 2003, vol. I, p. 293.

progres printr-un act cunoscător mai sintetic și mai direct (intuiție). Tot asemenea Părinților bisericești, recunoaștem o legătură între rațiunile lucrurilor și cunoașterea lor prin rațiunea strict analitică, pe de o parte, și, pe de alta, între sensuri și înțelegerea lor printr-o dreaptă judecată mai directă și mai intuitivă”⁶.

Fără privirea la Cele Înalte, ființă umană alunecă spre ne-ființă, spre cele de jos, întunecate și în umbra morții. Ea se pietrifică în nefiresc, se sufocă în immanent, negăsind o rațiune și un sens pentru vidul palpabil diversificat, ale cărui ziduri o apasă din ce în ce mai puternic. Viața fără Viață este de fapt un clișeu al anostului și al anodinului. Secătuit de ideologie și raționalism, privat de soluția creștină a înnoirii harice în Hristos, făptura omenească se aruncă în extrema opusă a misticismului oriental autocentrat. Fărâmițarea și descompunerea vieții cotidiene moderne alcătuiesc *naturalul* schimbărilor permanente: „Câtă vreme societatea mai păstra anumite configurații stabile, omul mai putea găsi oarecare suporturi vieții sale. În societatea contemporană, însă, totul se fărâmițează și se descompune. Iar omul trăiește și exprimă fărâmițarea și descompunerea societății în viața lui personală și în relațiile sociale. Căutând autoconfirmarea și împlinirea prin sine, sfârșește în autodezmințire și pierderea propriei existențe. Își sporește activitățile și mobilitatea, pentru a-și confirma existența. Își schimbă profesia, pentru a încerca noi experiențe. Își dizolvă familia pentru a crea noi legături. Călătorește în diferite puncte ale pământului pentru a cunoaște lucruri noi și a-și umple golul ce există înlăuntrul lui. Cu toate acestea, însă, nicăieri nu găsește sens vieții”⁷. Paradoxal și straniu este că lipsa de coerență, debusolarea, neclaritatea, dificultatea, nereușita și dezamăgirea *cetățeanului secular* crește odată cu avansul lui științific și tehnologic⁸. Asistăm la aceeași incapacitate adamică de a trece mai

⁶ *Ibidem*, pp. 361-362.

⁷ Georgios Mantzaridis, *Morala creștină*, traducere de Diac. drd. Cornel Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2006, pp. 403-404.

⁸ Ep. Nicolae Velimirovici, *Tărâmul inaccesibil*, traducere de Diana Iepure, Editura Cathisma, București, 2007, pp. 109-110: „Cu cât mai multe cunosc fiii oamenilor, cu atât mai puțin înțeleg. Ei sunt plini de carte despre adâncurile mării și despre înalturile cerului, dar odată cu numărul cunoștințelor crește și neînțelegerea lor. Încă puțin, și ei vor cunoaște totul și nu vor mai înțelege nimic. Și cel mai puțin te vor cunoaște pe Tine, și cel mai puțin se vor înțelege pe ei... Lepedându-se de Tine, Rațiunea Supremă, ei au pornit să cunoască faptele Tale

departe de naosul logic și dinamic al zidirii: „În epoca noastră domnește o nemaivăzută incoerență în viziunea asupra vieții. Aceasta, desigur, este legată și de schimbările vertiginose care s-au semnalat și se semnalează în lume. Înainte de a se instaura deplin o stare a lucrurilor, se schimbă și se creează una nouă, care cere o nouă abordare a ei. Omul nu mai are puterea de a urmări toate evoluțiile acestea, este dus de ele, rămâne dezorientat și sfârșește în confuzie și în impas. Speranțele pe care le nutrise în ceea ce privește dezvoltarea științei și tehnologiei sunt dezmințite, adesea într-un mod dramatic. Și este relevant faptul că neputința cea mai mare în fața întrebării despre sensul vieții se semnalează tocmai astăzi, când omul realizează progrese extraordinare în știință și tehnologie, extinzându-și stăpânirea și dincolo de planeta pe care o locuiește și, pe de altă parte, reușind să-și cartografieze propriul sistem genetic. Astfel, neputința aceasta a omului apare ca o tragică ironie”⁹. În absența discernământului duhovnicesc sau a deosebirii duhurilor, miracolul descoperirii și utilizării unor noi legi din natură se schimbă în miraj obturant¹⁰. De aceea, importanța capitală în tot acest demers o deține motivația frământărilor și căutărilor noastre. Corpusul teologic ortodox pleacă însă întotdeauna de la prezumția de nevinovăție și optimism, știind

cu mândrie și ură. Din cauza trufiei și a răutății lor, Tu te-ai ferit din calea lor, așa că niciunde în univers nu Te pot întâlni. Iar dacă nu te întâlnesc pe Tine, ei îl întâlnesc pe cel mai mare dușman al Tău, pe cel care a ocupat cu abilitate locul abandonat de Tine. «Gustați din pomul binelui și al răului! - le șoptește dușmanul Tău cel mare. Amestecați binele cu răul. Nicio mâncare nu e bună, până nu e amestecată cu răutate. Amestecați binele cu răul și veți deveni zei!» Așa îi învață dușmanul Tău cel mare”.

⁹ Georgios Mantzaridis, *op. cit.*, p. 401.

¹⁰ André Scrima, *Antropologia apofatică*, Editura Humanitas, București, 2005, pp. 336-337: „Tehnica e lumea – cosmosul – corpurilor organizate: nu organice și nici anorganice. E un nou mediu, o nouă sferă (tehnosfera). După Berdiaev, tehnica marchează sfârșitul epocii telurice, a dependenței directe a omului de pământul – origine a elementelor vitale. Însă dezvoltarea tehnicii duce la un stadiu când aceasta îmbracă forțamente un caracter magic: apare ca o lume legată ombilical de rațiunea umană, născută și acționată în chip magic, prin formule invocatorii, de psihicul omenesc. (În acest sens, s-ar putea spune, cu un coeficient de exagerare admis, că tehnica e într-un fel o materializare a acelei lumi intermediare populate de genii și demoni – deci de niște psihisme inferioare – adică a planului astral, descins în această formă pe pământ.) Și dacă e adevărat că tehnica marchează sfârșitul perioadei telurice, aceasta se poate susține numai într-un anumit sens, anume că ea se interpune între om și pământ, între om și rădăcina sa mistică, de unde acesta își hrănește persoana sa chiar spirituală, prin

din experiență că orice normă poate fi folosită spre bine. El evită astfel *manibeismul cultural și tehnico-științific* deoarece „exorcizarea tentației totalitare, eshatologia imanentă a civilizației tehnice, nu înseamnă nicidecum descalificarea sau încercarea de a limita cercetarea științifică și invenția suscitată de ea. Dimpotrivă, înseamnă lupta chiar în interiorul acestei cercetări și a acestei invenții, spre a le face mai deschise la realul inepuizabil, mai respectuoase față de bogăția sa. Creștinul care știe, cu toată „epignoza” credinței sale, că existența personală a omului și „flacăra lucrurilor” transcend câmpul investigației științifice, știe și că tensiunea spre acest ireducibil constituie resortul secret al investigației. El luptă așadar chiar în numele științei împotriva tentației prometeice de a realiza o lume complet închisă în care omul ar fi „micul dumnezeu”. El pretinde de la știință o cercetare mai riguroasă, de la tehnică, o eficacitate mai supusă ecologiei naturii, supusă tuturor dimensiunilor persoanei”¹¹. Vocea și atitudinea ucenicului Mântuitorului Iisus Hristos trebuie să reacționeze neapărat însă la cazurile de *malpraxis*¹², generate de patima lăcomiei și de interesul pecuniar imediat. Exploatarea improprie

comuniune, prin împărtașanie cu cosmosul (vezi simbologia pământului – maica noastră). Omul aparține atât cerului, cât și pământului: e fiul unuia ca și al celuilalt. De cer, omul s-a desprins mai de mult, de la întâmplarea de sub Arborele Științei (nici nu se putea un loc mai nimerit); prin tehnică, se rupe și de pământul mistic; și atunci tehnica inaugurează o perioadă nu telurică, dar chthoniană, în care aspectele magice ale științei încearcă să domine cosmosul natural și uman. Descoperirea și stăpânirea energiei atomice este un exemplu elocvent. Prin luarea ei în posesie omul rupe cu soarele, de la care, direct sau indirect, derivă toate izvoarele energiei terestre (nu mai este tributar nici uneia dintre vechile surse energetice) și pășește în lumea magică, subterană a energiei plutoniene (Plutoniumul este elementul principal de dezintegrare în pila atomică). Ieșim din perioada solară ca să intrăm într-una a tenebrelor («Soarele și-a întunecat strălucirea sa» – scrie undeva în Apocalipsă).

¹¹ Olivier Clément, *Hristos, Pământul celor vii*, traducere de Olimpia Coroamă, Editura Curtea Veche, București, 2010, pp. 159-160.

¹² Pr. George Florovski, *Biserica, Scriptura, Tradiția*, traducere de Florin Caragiu și Gabriel Mândrilă, Editura Platytera, Colecția Isihasm, 2005, p. 338: „Creștinii nu sunt angajați în refuzul culturii ca atare. Însă ei sunt datori să aibă o poziție critică față de orice situație culturală existentă, măsurându-o cu măsura lui Hristos. Căci Creștinii sunt totodată Fiii Veșniciei, viitorii cetățeni ai Ierusalimului Ceresc. Cu toate acestea, problemele și nevoile „acestei vremi” nu pot fi în nici un fel anulate sau ignorate, deoarece creștinii sunt chemați să lucreze și să slujească tocmai „în lumea aceasta” și „în această vreme”. Numai că toate aceste nevoi și probleme și scopuri se cer privite în acea nouă și mai cuprinzătoare perspectivă dezvăluită de Revelația Creștină și luminată de lumina acesteia”.

a rezultatelor științifice de către coloșii economici sălbatici și impulsionarea prin strategii viciate de marketing a scopului denaturat al vieții umane – satisfacția senzuală – nu se trec cu vederea, mai ales că frica și grija zilei de mâine asediază mințile prin negativismul lor. Aceeași piesă a prăbușirii primordiale a omului se joacă cu noi actanți, într-un alt decor: „Mulțimea produselor, varietatea ofertelor, multitudinea de servicii, abundența posibilităților, provocarea sistematică a unor nevoi de prisos și incitări senzuale prin reclamele și programele mijloacelor de informare colectivă converg în impunerea acestui scop. Lozinca «trăiește-ți viața!» a căpătat caracter de poruncă categorică. De aceea și societatea noastră a fost numită, corect, «societatea experienței intense». În această societate factorul unificator principal al membrilor nu este o anumită țință sau aspirație comună pozitivă, ci frica obștească în fața viitorului sau pericolul comun resimțit înaintea acestuia. Astfel «societatea experienței intense» coincide cu «societatea fricii» sau «societatea pericolului» și, prin procesul de globalizare, devine societatea fricii globale sau a pericolului mondial¹³. Ideologizarea principiilor economiei politice îl afundă pe omul modern și mai mult în labirintul provizoriului, deoarece „tot ce este economic în sens grosolan sau rafinat este utilitar, urmărește un scop practic, mărginit de interesele existenței pe pământ. Toate sarcinile gospodărești, oricât ar fi ele de largi, aparțin planului acestei lumi, al eonului actual. În toate ramificările sale, economia e supusă în egală măsură stăpânirii nimicului care se actualizează în lume. De aceea și toate realizările ei, având temei pozitiv în forțele creatoare ale existenței, poartă pecetea imposibil de netezit a acestei stăpâniri. Acest mod de existență își găsește expresia și în stăpânirea vremelniciei, a istoriei. În acest sens, putem spune că economia este în mod substanțial istorică, e legată de vremelnicie, de nestatornicia proprie tuturor celor istorice¹⁴. Plasând persoanele umane sub cupola obscură a tuturor schemelor și permutărilor naturalismului, economia se transformă în economism, precum știința în scientism, și de ce nu, dogmatica în dogmatism. Consecința generată de logica mercantilistă se rezumă la subordonarea și chiar înlocuirea celorlalte laturi ale vieții. Fie că ne raportăm la socialismul marxist, fie că ne raportăm la consumerismul capitalist,

¹³ Georgios Mantzaridis, *op. cit.*, p. 403.

¹⁴ Serghei Bulgakov, *Lumina neînserată, Contemplații și reflecții metafizice*, traducere de Elena Drăgușin, Editura Anastasia, București, 1999, p. 471.

asupra ambelor planând *blestemul pământului*, ființa omenească nu se percepe pe sine și ca subiect teologic, ci „numai ca subiect economic (*economic man*), pentru care economia este numai comercialism pur, iar instinctul economic, sau egoismul, este pus la temelia vieții. Acest egoism este numai manifestarea particulară a egoismului metafizic general al creaturii [...] Egoismul economic este putere a stihilor, care are indispensabil nevoie de reglementare nu numai exterioară, ci și interioară, spiritual-ascetică; lăsat însă în voia sa și eliberat de orice reținere, devine forță distrugătoare. În privința economiei ar fi la fel de incorectă atât negarea sa disprețuitoare, cât și supunerea față de ea. Munca economică ne-a fost dată ca pedeapsă pentru păcat și trebuie să o primim ca pe o „ascultare” obligatorie pentru omenire”¹⁵. Lucrarea Raiului nu îi apăsa, nu îi înăbușea și nu îi subjugă pe protopărinți, așa cum se întâmplă astăzi cu activitățile noastre, multe dintre ele încătușate în propriile limite echivoce, dar recompensate financiar: „Inițial, omului i-a fost dată o existență *gratuită* – prin gustarea „roadelor din pomul vieții”; deși el, destinat dezmierdării și îngrijirii grădinii lui Dumnezeu, nu era condamnat la trândăvie, totuși munca din rai nu avea un caracter forțat, ci inspirat, al atitudinii iubitor-creatoare față de lume. Din „mag alb”, omul s-a transformat în rob al muncii sale, iar înălțimea chemării lui a fost întunecată de această înrobire: munca economică este magie cenușie, în care sunt amestecate indivizibil elemente de magie albă și neagră, puterile luminii și întunericului, existenței și inexistenței, și deja însuși acest amestec ascunde în sine sursa unor contradicții neîncetate și chinuitoare, pune pe muchia antinomiei însăși ființa sa”¹⁶.

Dintre toate manifestările umane, arta, prin dezinteres oneros, frumusețe și intuiție, se plasează mai aproape de faza primordială a omului, cu toate că nici ea nu rămâne neexpusă infiltrațiilor maldive sensibile și inteligibile. Raportată la dimensiunea Absolutului, arta, spune Nichifor Crainic, este „superbul simulacru al veșniciei”¹⁷ și „nepoata lui Dumnezeu (omul e fiul lui Dumnezeu și e tatăl artei) și nostalgia paradisului”¹⁸, iar scopul ei este „revelația în forme sensibile a

¹⁵ *Ibidem*, p. 477.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 470-471.

¹⁷ Nicolae Steinhardt, *Primejdia Mărturisirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 231.

¹⁸ Idem, *Dumnezeu în care spui că nu crezi... Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 219.

tainelor de sus”¹⁹. Artistul, ca și poetul, prin aplecarea sa călduroasă către comunicare și compasiune, a cărei consecință firească este opera sa, se ridică deasupra superficialului vieții, fiind „vrednic de tot respectul pentru că el e mereu stăpânit de nevoia realizării, pentru că e – de bunăvoie – supus operei; e în serviciu; el nu-și pierde vremea și viața, el nu dispăre în morocănos, penumbră și neconsistent, în vag, vâscos, mărunțiș, el permanent e legat (ombilical) de făurirea unei opere – a cărei valoare poate, firește, fi mai mare ori mai mică, ori poate fi chiar nulă, dar îl menține la suprafață, îi dă un rost, îi garantează o demnitate, o ținută, nu-l trece în rândul frunzelor purtate în vânt, al pionilor permutați de colo-colo pe eșichierul cotidianului de valurile anodinului celui mai static [...] Opera artistului e – în orice caz și independent de sorții ei de a se impune posterității – o pârghie și o prăjină de salvare, e un sprijin, o insignă, o căftănire, un titlu de noblețe, o distincție, o demascare. Viața trebuie trăită și ea «artistic», făurită, lucrată, nu viețuită numai existențial”²⁰.

Unica replică a mădularelor Fiului lui Dumnezeu în fața fenomenului secularizării, autonomiei și autosuficienței generalizate rămâne sfințenia. Biserica însemnează sfințenia și încordarea împotriva păcatelor lumii. Este nevoie ca Mireasa lui Hristos să fie extrem de atentă la epidemia secularizării, pentru că și fiii ei sunt expuși acestui grav fenomen. De fapt, adevărata primejdie o reprezintă atingerea lor de bruiajul reprobabil al desacralizării. În rest, Biserica cunoaște și își asumă misiunea convertirii lumii, seculară prin cugătarea și manifestarea ei după căderea originară. Însuși Mântuitorul prezintă tensiunea dintre cele ale Sale și cele ale lumii: „Dacă vă urăște pe voi lumea, să știți că pe Mine mai înainte decât pe voi M-a urât. Dacă ați fi din lume, lumea ar iubi ce este al său; dar pentru că nu sunteți din lume, ci Eu v-am ales pe voi din lume, de aceea lumea vă urăște” (Ioan 15, 18-19). Intenția hristică nu ține să ne dozeze pesimismul, ci să ne mențină în trezvie, mereu atenți, mereu pregătiți pentru lupta cu capcanele patimilor. Creștinismul are destulă încredere în firea umană, care a fost creată bună, dar s-a accidentat. Clopotul sau semnalul de alarmă teologic, și nu numai, este tras mai tare astăzi, când riscul încremenirii în efemer a revenit aproape la proporțiile pe care le măsoară în păgânism. De aceea,

¹⁹ Idem, *Primejdia Mărturisirii...*, p. 231.

²⁰ Idem, *Eseu romanțat asupra neizbânzii*, Editura Timpul, Iași, 2003, pp. 85-86.

„sociologi luminați au ajuns să avanseze concluzia că problema umanității în zilele noastre e una morală, mari economiști să afirme că e vorba de o problemă de autoreținere de la consum sau de înfrânare, iar mari filozofi să declare că aceasta e o problemă ontologică. Ei au fără îndoială dreptate, dar toate aceste poziții sunt insuficiente. Pentru Sfânta Scriptură și Părinții ortodocși, centrul problemei e credința în Dumnezeu, cu alte cuvinte dacă omul își pune sau nu scopul său în Dumnezeu. Dacă scopul omului este pus în creație pe un plan inferior (prosperitatea) sau superior (ordinea morală), mai mult, dacă existența omului este înțeleasă ca existând doar în interiorul lumii, impasul este inevitabil din moment ce mișcarea sau evoluția spre necreat este întreruptă și elementul deiform din natura umană este amputat, omul fiind limitat la o existență doar în interiorul lumii. În acest caz, puterile care-l mișcă pe om și lumea sunt dezorientate, se ciocnesc între ele și se distrug. Din acest motiv, din iubire pentru om, teologia ortodoxă simte nevoia să fie radicală și fără concesii în condamnarea autonomiei”²¹.

2. Lumea virtuală și riscul unei noi antropologii ideale

În virtutea nostalgiei paradisului pierdut omul modern se refugiază în vastele spații virtuale, fiind pândit de un nou pericol, odată ce s-a descătușat de materialismul scientist: reeditarea odiseei antropologice idealiste. El pare că a uitat lupta ascetică pentru des-pătimire și desăvârșire, preferând confortul și menajându-și pe cât este cu putință trupul. Triumful ideilor, al științei și tehnicii tinde să-l izoleze pe omul recent în orizontul exclusiv al rațiunii umane, deși îi oferă și serioase indicii că lumea aceasta nu este totul. Multe dintre acțiunile lui se desfășoară în planul nevăzutului creat, informațional și energetic, icoană a celui necreat, noetic și haric²². Cele

²¹ Panayotis Nellas, *Omul – animal îndumnezeit, Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, studiu introductiv și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2002, p. 117-118.

²² În cercetarea din ce în ce mai avansată și mai minuțioasă a științelor naturale se întrezăresc tot mai mulți pași și mai multe urme ale Minții Supranaturale Absolute. Este ceea ce plastic și inspirat Nicolae Steinhardt enunța în discuțiile sale cultural-teologice: „Fratele meu, în secolul nostru Sfântul Duh s-a refugiat în știință”. Cf. Virgil Ciomoș, „Postfață”, la *Jurnalul Fericirii*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2002, pp. 425-426.

mai noi instrumente computaționale folosesc deja lumina pentru transmiterea datelor de orice fel. Microprocesoarele fotonice sau cuantice utilizează numai fasciculele luminoase pentru prelucrarea și elaborarea acestora: „Uriașul avantaj al fotonilor – un tip particular de bosoni – se află în mobilitatea lor înaltă. Echipa de cercetare de la Universitatea din Viena, în colaborare cu oameni de știință de la Universitatea din Jena (Germania), au realizat recent un așa-numit computer bosonic eșantion, care utilizează precis această proprietate a fotonilor. Ei au inserat fotoni într-o rețea optică complexă, unde aceștia se pot propaga de-a lungul mai multor căi diferite. „În acord cu legile fizicii cuantice, fotonii par să ia toate căile posibile în același timp. Acest fenomen este cunoscut ca *superpoziție*. Uimitor, unul poate înregistra rezultatul de calcul mai curând banal: Unul măsoară câți fotoni ies și în care producție a rețelei,” explică Philip Walther de la Facultatea de Fizică”²³. Ultimele strategii medicale întrebunțează de asemenea dispozitivele optice avansate și radioterapia. Laser-ul (*light amplification by stimulated emission of radiation/ amplificare a luminii prin stimularea emisiunii radiației*) câștigă teren în fața metodelor convenționale chirurgicale.

Prin explozia multimedia sau revoluția digitală, omul încearcă să-și reclădească un Rai virtual de această dată, în care crede că poate intra, viețui și relaționa cu semenii săi doar prin intermediul proiecțiilor minții sale. Cultura imaginară înlocuiește din ce în ce mai mult cultura efectivă. Ansamblul simbolic devine mai important decât cel real. Cyberspace-ul și hyperspace-ul sunt cadrele existenței falsificate. Pe lângă *însingurarea aglomerată* și privarea de substanță sau de putere a cuvintelor în conexiunile interumane,

²³ Walther Group, *Photonic quantum computers: a brighter future than ever*, (<http://vcq.quantum.at/news/news/detail/425.html>, accesat pe 13 mai 2013): „The huge advantage of photons – a particular type of bosons – lies in their high mobility. The research team from the University of Vienna in collaboration with scientist from the University of Jena (Germany) has recently realized a so-called boson sampling computer that utilizes precisely this feature of photons. They inserted photons into a complex optical network where they could propagate along many different paths. «According to the laws of quantum physics, the photons seem to take all possible paths at the same time. This is known as superposition. Amazingly, one can record the outcome of the computation rather trivially: one measures how many photons exit in which output of the network», explains Philip Walther from the Faculty of Physics”.

pe care le facilitează, ele zdruncină capacitatea de adâncire întru sine a făpturii omenești: „Informația și trăirea prin informație, construirea unor relații care se consumă exclusiv în sfera informațiilor nu reprezintă decât o risipire înspre exterior, spre periferic, o refuzare a propriei lucidității care trimite la interiorizare. Evadarea într-un iluzoriu confortabil, posibilă prin intermediul televizorului, este accentuată în cadrul comunicării informatizate, interactivitatea prezentă în cyberspace dând amăgirea unei relații autentice. Însă simularea și surrogatul domină relațiile cybersocietății. Cyberspace-ul din acest punct de vedere reprezintă o generalizare a unui mod de viață care implică suma refuzurilor de a asuma adevăratele probleme ale vieții ce conduc la intuirea sensului propriei existențe”²⁴. Riscul unei noi antropologii ideale, sau idealiste mai bine-zis, a crescut alarmant în ultimele două decenii sufocate de invazia audiovizualului artificial. Fascinația extraordinară a acestuia²⁵ este înlesnită și de primatul în actul cognitiv al celor două canale proprii firii noastre: auzul și vederea. De la început, omul a fost o ființă pragmatică și directă, *auzind și văzând* pe Dumnezeu în Eden. Ulterior el a slăbit în cunoaștere și a avut nevoie de proteze gnoseologice indirecte. Inclusiv Sfânta Scriptură este un remediu inferior experienței duhovnicești imediate: „Ar fi trebuit să nu avem nevoie de ajutorul Sfințelor Scripturi, ci să avem o viață atât de curată încât harul Duhului să fi ținut locul Scripturilor în sufletele noastre. Și după cum Sfintele Scripturi sunt scrise cu cerneală, tot așa ar fi trebuit ca și inimile noastre să fi fost scrise cu Duhul cel Sfânt. Dar pentru că am îndepărtat harul acesta, haide să pornim pe o nouă cale, ca să-l dobândim iarăși. Prima cale era negreșit mai bună; și Dumnezeu a arătat aceasta și prin spusele Sale, și prin faptele Sale. Dumnezeu n-a vorbit prin scrieri cu Noe, cu Avraam și cu urmașii lui, cu Iov și cu Moise, ci a vorbit cu ei față către față, pentru că a găsit curat sufletul lor.

²⁴ Adrian Lemeni, *Aspecte apologetice contemporane*, Editura ASAB, București, 2010, p. 68.

²⁵ Noile aparate TV cu tehnologie tridimensională oferă condiții grafice deosebite, imaginile redade de acestea întrecând în frumusețe și expresivitate cadrele reale surprinse de camerele de filmat. În plus, efectele speciale obținute cu ajutorul programelor computerizate sporesc aura fantastică, aproape magică, a realității virtuale. Eden-ul digital se îmbogățește continuu, se perfecționează permanent, pe măsura capacității creatoare a făpturii umane și a dezideratelor ei nemărginite.

Când însă întregul popor a căzut în păcate grele, atunci a fost nevoie de scrieri, de table, de însemnarea în scris a tuturor faptelor și cuvintelor lui Dumnezeu²⁶. Gnosticismul modern²⁷ constituie ade-vărata provocare a societății dublu decăzute, cangrenată de multi-plele scăderi psihice și fizice: „Eul dezîntrupat nu se poate realiza într-un vid, dar nici într-o lume fizică. Mediul lui ideal de manifestare este habitatul sau cadrul „descărnat”; biroul transnaționalei, mall-ul, spațiul virtual, spectacolul media și discursul ideologizant. Gnos-tikoi nu sunt persoane în carne și oase, ci „experti”, „think tank-uri”, „imagini publice”, „formatori de opinie”, workshop-uri a ceea ce trebuie să fie real. Totul este o construcție – construcția lor... Ma-șina informațională a gnosticismului a fost preluată de nomazii ci-bernetici ai Internetului... În cyberspace, trupul este absent, casă își construiește doar mintea; artificialul devine „natural”; libertatea este echivalentă cu dematerializarea și procesele de deteritorializare; rela-țiile dintre oameni se schimbă în tranzacții (schimb de informații)”²⁸. *Antropos-ul cibernetic* este frământat de ideea originară a tinereții veșnice, fiind preocupat din ce în ce mai mult de un eventual trans-fer *natural* al minții în zona virtuală, pe care și-o dorește cu o inten-sitate greu de comensurat. Destul de fantezistă și stranie, gravitatea suprapunerii celor două nișe și a urmărilor ei pentru noi nu ar fi de neglijat: „S-ar putea ca în viitor să existe realități virtuale pe care să nu le putem deosebi de lumea reală. Mai mult, s-a propus la un mo-ment dat să se „conserve”, într-o asemenea lume, nu doar case și peisaje, ci și înfățișarea fiecărui individ, propozițiile pe care acesta le-a spus în cursul vieții, și ulterior poate și gândurile sale. Pentru

²⁶ Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, traducere, introducere și note de Pr. D. Fecioru, în col. PSB, vol. 23, EIBMBOR, București, 1994, p. 15.

²⁷ Georgios Mantzaridis, *op. cit.*, p. 443: „Îndeosebi prin dezvoltarea infor-maticii este promovată o cunoaștere impresionantă, dar totodată inconsistentă, care creează un fel de gnosticism contemporan. În același timp capătă contur o anumită societate nedeterminată și instabilă care, deși în realitate este utopică, determină hotărâtor societățile umane reale. Prin toate acestea omul a crezut că va putea instaura raiul pe pământ, aranjând exterior lucrurile și nepăsându-i de răul ce se încuibează înăuntrul lui. A crezut că prin puterea științei și tehnologiei va transforma lumea și va preschimba pietrele în pâini, pentru a-și satisface deplin nevoile sale. A uitat că nu poate trăi numai cu pâine. A cedat ispitei de-monice și a încercat să pășească independent de Facătorul său și de voia Lui”.

²⁸ Ovidiu Hurduzeu la Adrian Lemeni, *op. cit.*, p. 89.

o perspectivă mult mai depărtată, s-a pus chiar problema (deocamdată SF) dacă nu s-ar putea cumva, în același mod, conserva însăși conștiința identității și voința (deci intenționalitatea) unui individ²⁹. Cu toate visurile sau produsele imaginației unora, prăpastia dintre inteligența artificială³⁰ și inteligența umană rămâne imposibil de traversat pentru că „inteligența artificială nu e decât o proiecție bidimensională a inteligenței umane. Mintea nu e sclava raționamentului deductiv, iar pe o mașină se pot transfera doar unele activități (de cele mai multe ori, cu caracter rutinier) ale creierului – nu însă și inteligența umană în esența ei. Faptul că unele aspecte practice elementare ale inteligenței umane, înțeleasă ca *dianoia*, pot fi reproduse în sisteme artificiale nu înseamnă că acestea devin inteligente în sensul profund pe care îl conferim acestui termen. Fără operațiunea de interpretare, orice șir de simboluri rezultate în urma unui calcul e echivalent cu o succesiune de semne lipsite de conținut, iar informația pe care șirul de simboluri o cuprinde (mai exact, o codifică) nu are absolut nici un fel de relevanță. Putem spune, parafrazându-l pe Heidegger, că mesajul inteligent trebuie „smuls din starea de ascundere” în care se află. Acest lucru nu-l poate face decât un subiect care dispune de o minte înzestrată cu intenționalitate și de o inteligență capabilă de mai mult decât

²⁹ Prof. dr. Dan D. Farcaș, *Algoritmii și intenționalitatea între lumile ideale și realitate*, în *Algoritm, normă, destin*, Editura Alma, Craiova, 2011, p. 102.

³⁰ Prof. dr. ing. Ștefan Trăușan-Matu, *Destinul inteligenței artificiale în Destinul în filosofie, știință și artă*, Editura Alma, Craiova, 2012, p. 23: „Inteligența artificială face parte dintre științele cogniției („cognitive sciences”, în engleză), apărute după anii 50 ai secolului trecut ca urmare a schimbării paradigmei în psihologie de la behaviorism (care analiza psihicul doar prin manifestările externe, comportamentale, în stilul lui Pavlov) la cognitivism (care analizează și structurile cognitive, legate de cunoaștere, care sunt presupuse în mintea cuiva), dar și a inteligenței artificiale. Științele cogniției includ, pe lângă IA, psihologia cognitivă, lingvistica, neuroștiințele, logica, filosofia cognitivă, antropologia etc. Ele au ca obiectiv explicarea fenomenelor mentale prin raportare la cogniție, adică la mecanismele de achiziție, reprezentare și prelucrare a cunoștințelor. IA a fost probabil încă de la început și o modalitate de experimentare și verificare a ipotezelor cognitive. Unii cercetători în Inteligența Artificială, în contextul științelor cogniției, au astfel ambiția, prin implementarea unor sisteme informatice, de a explica „mecanismele” inteligenței, raționamentelor, înțelegerii, învățării și chiar ale creației și conștiinței”.

de o abilitate în sfera calculabilului”³¹. Distanța nedefinită dintre algoritmiile inteligenței artificiale și algoritmiile inteligenței umane este ca de la pământ la cer, de la lege la dar, de la birocrație la dragoste: „Terry Winograd, unul dintre pionierii utilizării inteligenței artificiale în înțelegerea limbajului uman, la 15 ani de la una din foarte importantele sale contribuții la IA, afirmă că programele de inteligență artificială nu vor putea depăși, în comportamentul lor, un nivel similar birocrației, care, în sine, este foarte utilă în rezolvarea multor clase de probleme complexe, prin eliminarea necesității raționamentelor, datorată existenței unui repertoriu de reguli stricte care trebuie aplicate. Ca orice birocrație însă, programele de inteligență artificială au marele handicap că sunt lipsite de sentimentul implicării, al conștiinței, al înțelegerii, al empatiei sau, am adăuga, al dragostei de celălalt”³². Mobilul pentru preocupările constante în producerea *androidilor* sau a oricăror sisteme IA după chipul și asemănarea noastră rezidă de fapt în două atitudini nefirești ale omului postparadisac. Prima este vacuumul creat de retragerea informației și formației dumnezeiești din sufletele ființelor umane, prin respingerea liber consimțită a acestora. A doua este la fel de veche ca și răul din firea omenească și se rezumă la erijarea în rol de divinitate autonomă: „Efortul constant de a realiza roboți cu viață psihică asemănătoare omului poate trăda fie o consecință a golirii de conținut a vieții noastre, compensate prin crearea de artefacte cu conștiință, fie o expresie a unei tentații demiurgice”³³. Pericolul iminent al interacționării fără limite cu unitățile robotizate și al mutării galopante în mediul de tip *cloud* se compune în principal din supunerea sau înrobirea făpturilor înțelegătoare de către elementele neraționale și inferioare lor. Fără a ridica nivelul paroxismului sau al psihozei parusiace³⁴, Sfântul Cosma Etolianul viziona profetic un astfel de tablou și

³¹ Adrian Iosif, *Inteligența artificială și mintea umană*, în *Perspective românești asupra științei și teologiei*, Editura Curtea Veche, București, 2006, p. 455.

³² Adrian Lemeni (coord.), *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 121.

³³ Pr. prep. dr. Răzvan Andrei Ionescu, Lect. dr. Adrian Nicolae Lemeni, *Teologie ortodoxă și știință*, EIBMBOR, București, 2006, pp. 427-428.

³⁴ Olivier Clément, care nu poate fi bănuțit cătuși de puțin de partizanat cu astfel de curente, și nici cu vreo idee de sorginte milenaristă, crede că dezvoltarea tehnico-științifică fără precedent reprezintă stadiul anterior Parusiei: „Revoluția tehnică ar putea foarte bine să constituie un fel de Vechi Testament nu al

scenariu trist: „Va veni vremea când vor conduce lumea lucrurile necuvântătoare și neînsuflețite”³⁵. Punerea în regie a ideii ultime în acest sens, mult mai stridentă decât cea a lui George Orwell – 1984 – s-a concretizat atât prin ecranizarea *Matrix*, ajunsă de mare notorietate, cât și prin replicile care i-au succedat: „Filmul *Matrix*, produs în 1999, ca și continuările sale, ori altele pe aceeași temă, sugerează chiar mai mult decât atât, anume că la un moment dat s-ar putea chiar ca unii oameni să ajungă să-și trăiască întreaga viață într-o realitate virtuală, imposibil de deosebit de lumea reală, fără a fi conștienți de aceasta...”³⁶. Desigur că gândurile Sfântului Cosma Etolianul, și în general ale tuturor Sfinților Părinți, vizează dependența de lucruri și tehnologie, care se pot transforma în veritabile *stupefiante* inteligente, dar care credem că nu pot ajunge atât de departe ca în povestirile de ficțiune moderne.

Realitatea cosmetizată computerizat nu ocolește nici vectorul eclezial. Regăsim din plin în ariile și domeniile informatizate Biserici virtuale, lumânări virtuale sau rugăciuni virtuale³⁷. Astfel comunicarea

Primei, ci al celei de-a Doua Veniri. Ea unifică planeta, la fel cum Imperiul Roman, eficace și el, unificase lumea mediteraneană pe vremea Întrupării. Ea descalifică vechile culte, vechile meditații cosmice și-l crește pe individ în exigența dreptății. Există aici evoluții indispensabile cărora creștinii trebuie să li se asocieze cu loialitate. Dar dincolo de ele, și deja prin, apare în filigram problema sensului. Desacralizarea naturii de către creștinism nu poate fi, în perspectiva ortodoxiei, decât o etapă spre transfigurarea ei. Însă influențele titanice care, prin renunțarea la creștinism sau denaturarea lui, au orientat în parte avântul științific și tehnic, își avansează și ele propria eshatologie: intra-istorică, este adevărat, și foarte immanentă, o „fericire” fără transfigurare, fără schimbare la față. Faptul că majoritatea evreilor credincioși de azi și un număr tot mai mare de creștini se raliază acestor perspective este un semn extrem de grav. Lupta pentru o dreptate la nivel planetar este indispensabilă. Dar ea nu trebuie să mascheze o alta, decisivă, și anume lupta pentru sensul spiritual, pentru sensul eshatologic al tehnicii. În ea trebuie să se angajeze Ortodoxia”. Olivier Clément, *op. cit.*, pp. 154-155.

³⁵ Sf. Cosma Etolianul, *Profeții*, în *Viața și Învățăturile Cuviosului și Sfințitului Cosma Etolianul, Luminătorul Greciei și Apostolul săracilor*; traducere de diac. Ioan I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2008, p. 202.

³⁶ Dan D. Farcaș, *op. cit.*, p. 103.

³⁷ Bineînțeles că Biserica Ortodoxă trebuie să coboare și în zona *new media*, fără însă a se confunda cu ea, pentru a-i ridica pe oameni în orizontul Împărăției lui Dumnezeu, asemenea Mântuitorului, Care a venit în lume, S-a coborât până la iad, a Înviat și în final S-a Înălțat la Ceruri.

câștigă teren în fața comuniunii. Bătrânul televizor a trecut și el deja prin multe stadii, de la centru în care gravitează membrii familiei, la veghetor al acestora, ca în ultima fază să înfățișeze aceleași lucruri prin zeci și sute de canale: „Ascensiunea televiziunii ca formă de informare în masă se pare că e corelată cu exigențele efortului minim, ale comodităților și ale lipsei de concentrare asumate de omul contemporan. Joaca obsesivă cu telecomanda în speranța selectării unui program mai atractiv a devenit mai mult decât un simplu obicei, un mod de viață pentru multă lume. Ce este fundamental nou în televiziune ca formă de comunicare? Deși capacitatea manipulării opiniei publice prin televiziune este uriașă, nu aceasta e noutatea. Și prin radio guvernele sau diferite structuri organizate au putut influența conștiința publică. Ceea ce este cu adevărat revoluționar în televiziune este ceea ce Marshall McLuhan intuia în mod vizionar încă din 1964: mediul este mesajul”³⁸. Din păcate, suntem asediați și asaltați de multiple informații nefiltrate și dezechilibrate. Chiar și locul cărții rare și importante a fost luat de broșura utilitară și superficială. Dar reflecția rațiunii sau reflexiunea filosofică, care nu bate nici ea pasul pe loc, trebuie să incite la problematizare, fiind chemată azi, alături de antropologia teologică „să-și exercite funcțiile de redresare de perspective.

Într-adevăr, aparține filosofiei calitatea de a fi o reflecțiune asupra științei la fiecare dintre etapele acesteia, reflexiunea care o atinge la punctul voit pentru a-i rectifica traiectoria și a pregăti palierul următor al curbei. Știința modernă este esențialmente o tehnică a reducției, a aplatizării. Nu poate accepta realitățile originare, îi e teamă de ele. Ea nu mai merge în sensul adâncirii, ci în sensul exteriorizării. Lucrul e vizibil și în cazul considerării omului: acesta e redus la o serie de definiții subalterne. Dacă omul ar fi acceptat așa cum se prezintă, s-ar descoperi și implicațiile lui profunde”³⁹. Funcția și forța reintegratoare sau restauratoare a învățăturii și experienței substanțiale revine în cea mai mare parte realității ecleziale. Invitația serioasă a Bisericii la *evenimentele multimedia* cele mai spectaculoase, care culminează cu Sfânta Liturghie și unirea cu Mântuitorul Iisus Hristos în Sfânta Euharistie, se adresează tuturor oamenilor, fiind valabilă până în ceasul al XI-lea. Întâlnirea

³⁸ Adrian Lemeni, *Aspecte apologetice contemporane...*, pp. 55-56.

³⁹ André Scrima, *op. cit.*, p. 294.

cu universul pnevmatic și angelic generează pentru cei despătimiți și desăvârșiți prin exercițiu sau asceză, care au răspuns chemării, *adieri* de energie și informație dumnezeiască. Frumusețea, bucuria, liniștea și iubirea provenite din ele nu au corespondent în spectrul creat, fie el real sau virtual.

Rugăciunile premergătoare minunii centrale a creștinismului, prefacerea sfințelor daruri în Trupul și Sângele lui Hristos, surprind unica dinamică ekstatică, catabazică și anabasică, deopotrivă, capabilă să satisfacă căutările noastre neîncetate: „Cu vrednicie și cu dreptate este a-Ți cânta Ție, pe Tine a Te binecuvânta, pe Tine a Te lăuda, Ție a-Ți mulțumi, Ție a ne închina, în tot locul stăpânirii Tale; [...] Tu din neființă la ființă ne-ai adus pe noi, și căzând noi, iarăși ne-ai ridicat și nu Te-ai depărtat, toate făcându-le, până ce ne-ai suit la cer și ne-ai dăruit împărăția Ta ce va să fie. Pentru toate acestea mulțumim Ție și Unuia-Născut Fiului Tău și Duhului Tău celui Sfânt, pentru toate pe care le știm și pe care nu le știm; pentru binefacerile Tale cele arătate și cele nearătate, ce ni s-au făcut nouă. Mulțumim Ție și pentru Liturghia aceasta, pe care ai binevoit a o primi din mâinile noastre, deși *stau înaintea Ta mii de arhangheli și zeci de mii de îngeri, heruvimii cei cu ochi mulți și serafimii cei cu câte șase aripi, care se înalță zburând [...]* Cu aceste fericite Puteri și noi, Iubitorule de oameni, Stăpâne, strigăm și grăim: Sfânt ești și Preasfânt, Tu și Unul-Născut Fiul Tău și Dubul Tău cel Sfânt. Sfânt ești și Preasfânt și slava Ta este plină de măreție. Căci Tu ai iubit lumea Ta atât de mult încât pe Unul-Născut Fiul Tău L-ai dat, ca tot cel ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică. Și Acesta venind și toată rânduiala cea pentru noi plinind, în noaptea întru care a fost vândut și mai vartos Însuși pe Sine S-a dat pentru viața lumii, luând pâinea cu sfințele și preacuratele și fără prihană mâinile Sale, mulțumind și binecuvântând, sfințind și frângând, a dat Sfinților Săi Ucenici și Apostoli [...]”⁴⁰.

3. Realismul antropologic al învățaturii Bisericii Ortodoxe

Biserica Ortodoxă își menține învățătura despre starea primordială, propunând o antropologie reală a omului total, trup și suflet, care nu numai că poate redobândi harul pierdut, dar care poate

⁴⁰ *Liturghier*, EIBMBOR, București, 2000, pp. 161-163.

înainta la nesfârșit în unirea cu Izvorul harului. Această minunată călătorie creștină în compania lui Dumnezeu debutează cu administrarea Sfintelor Taine și se prelungește cu experiența isihastă milenară: „Cercetarea proprie cunoașterii obiective constituie, dimpotrivă, caracterul propriu al misticii isihaste: o cunoaștere obiectivă a lui Dumnezeu prin om, considerat ca o ființă întregă [...]. Numai omul întreg poate să primească harul și nu una sau alta din părțile componente ale compusului uman: imaginația sa, sufletul său, trupul său, luate separat. De aici muștrările violente ale savanților isihasți față de viziunile trupești (numai trupești!), sau imaginare (numai imaginare!). Și unele și altele constituie, în egală măsură, ispite ale diavolului care caută să distrugă unitatea omului, această unitate pe care a restabilit-o Christos prin venirea lui, acordându-i nemurirea. Nici ochii trupești lăsați doar ei, nici inteligența sau imaginația separate de îmbrăcăminte trupească, deci imperfecte și sterile, nu pot primi doar ele harul lui Christos, odată cu afundarea în apa botezului. În cadrul acestui umanism unitar isihastii au evaluat doctrina patristică a îndumnezeirii omului. Aceasta se manifestă nu numai ca un atribut supranatural al inteligenței și nu presupune nici o dematerializare”⁴¹. Vitalitatea extraordinară a antropologiei teologice răsăritene rămâne singurul răspuns valid la solicitarea omului în problematica cauzei și scopului lui în această lume: „Învățătura patristică despre „chipul lui Dumnezeu” și „hainele de piele” reprezintă mediul contactului Ortodoxiei cu lumea contemporană”⁴². Numai în aceste coordonate se poate ajunge la o înțelegere apreciabilă a temeliilor existenței și realizării vieții divino-umane, spre care suntem atrași fiecare dintre noi.

Tezaurul de credință răsăritean insistă cu aplomb asupra universalismului persoanei umane integrale, purtătoare a unui insondabil conținut ontologic: „Biserica Ortodoxă, prin tradiția ei teologică și ascetică, rezumată în Sfânta Liturghie, a păstrat deschisă această perspectivă, lucru care nu poate fi spus despre tradiția teologică occidentală. Teze fundamentale ale teologiei și ascezei ortodoxe, cum ar fi învățătura despre comuniunea reală a lui Dumnezeu cu

⁴¹ John Meyendorff, *Sf. Grigorie Palamas și mistica ortodoxă*, traducere de Angela Pagu, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 172-173.

⁴² Panayotis Nellas, *op. cit.*, p. 122.

lumea, iubirea chenotică, ce culminează cu iubirea pentru dușmani, și isihasmul, care salvează întâietatea persoanei, constituie singurele premise pentru restaurarea lumii creștine alienate. În Sfânta Liturghie, credinciosul trăiește comuniunea cu Dumnezeu și cu lumea întregă, participând la iubirea chenotică, și este propovăduită aplicarea acestei iubiri la toți oamenii. Se deschide spre veșnicie, face creatura nestricăcioasă și trăiește universalitatea. Dumnezeiasca Liturghie, ca și orice altă rânduială liturgică, prin cererea „pentru pacea a toată lumea”, oferă îndemnul potrivit pentru viața corectă a credinciosului. Astfel omul se dezvoltă, crește la dimensiunea persoanei adevărate, la dimensiunea omului universal”⁴³. Părintele Profesor Dumitru Stăniloae, analizând constatările îmbucurătoare ale teologului apusean Georg Koepgen, întărește și faptul că persoana umană se împlinește atunci când își cunoaște Arhetipul prin întâlnirea reală cu El și cu puterea Lui. Astfel gnoza creștină se diferențiază major de gnosticismul păgân panteist al ideilor: „Gândirea noastră de azi s-a obișnuit așa de mult să identifice «logica» cu «rațiunea», încât ea judecă corectitudinea oricărei gândiri după măsura în care ea corespunde cu legile «logicii». În realitate însă, logica presupune doctrina despre idei a lui Platon, sau unitatea conceptului lui Aristotel. Pentru această doctrină a ideilor nu e însă loc în Biblie, căci aici toată gândirea e preocupată nu de idei, ci de persoană; e existențială. Iar persoana este infinit mai mult decât ideile, prin caracterul ei indefinibil, viu, pasionant, mereu nou și însetat de o relație vie și iubitoare cu alte persoane. Numai persoana mă încălzește cu adevărat. Ideile sunt numai niște produse parțiale ale persoanei, mijloace de comunicare nedepline între persoane”⁴⁴. Cu atât mai mult, firea și persoanele umane se amplasează mai sus decât orice rezultat al unei eventuale comensurări a lor în logică eminentemente matematică, care cu siguranță afectează poziția omului în lume: „Matematizarea umanității înseamnă astfel nu doar o desconsiderare completă a modurilor individuale ale existenței umane și a calităților personale, ci și o distorsionare completă a percepției poziției umane față de mediu, societate și cultură. Controlându-și «propria

⁴³ Georgios Mantzaridis, *Globalizare și Universalitate*, traducere de Pr. prof. dr. Vasile Răducă, Editura Bizantină, București, 2002, pp. 186-187.

⁴⁴ Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe*, EIBMBOR, București, 2002, p. 45.

natură», adică natura matematizată, ca pe un proiect care urmează a fi dus la îndeplinire, omul preia controlul propriei vieți și al destinului său, bazându-se pe matematica implementată în tehnologie. Husserl compară ființele umane, capabile să-și conducă treburile în mod nedefinit (datorită sentimentului de atotputernicie descoperit în raționalism), cu Dumnezeu, văzut ca «omul depărtat la infinit». Dacă omul este capabil să descifreze sensul universului prin matematizarea care este tratată ca singurul mod valabil și adecvat de existență, se poate presupune că omul s-a matematizat singur⁴⁵.

Oricât de mult se dorește astăzi a fi abstractizate coordonatele miracolului vieții, depersonalizarea existenței create nu se poate produce, pentru că resortul ei esențial este tocmai o Treime de Persoane. Cosmosul, micro sau macro, se supune observațiilor și analizelor ipostasului uman, strălucire a Ipostasului Cuvântului dumnezeiesc. De aceea, fie că vrea, fie că nu vrea, *apatridul* contemporan nu reușește să se stabilească în tărâmul fantasmelor lui analogice ori digitale, deoarece între lume, om și Dumnezeu se află o strânsă legătură: „Totuși, în ciuda succesului tendințelor de naturalizare ale discursului științific în privința depersonalizării realității sub aspectul său exterior obiectivist, persoana, ipostasul uman, este încă prezent în spatele tuturor umbrelor impuse de gândirea discursivă care modelează aspectul universului științific. Putem doar să observăm gradele de obiectivare a naturii, pentru că, în analogie cu teologia, nu putem lipsi complet natura de prezența umanității, deoarece, în caz extrem, «natura», în calitate de complex articulat, trebuie să dispară împreună cu umanitatea. Acesta este motivul pentru care orice interpretare a științei care pretinde că știința contrazice teologia, deoarece se ocupă cu alte aspecte ale realității, golițe de prezența divină, este greșită în esența sa, fiindcă «natura», fiind construită de ființe umane, este în cele din urmă inerentă în mod ipostatic Logosului lui Dumnezeu, în calitate de realizare creată, astfel încât urmele Logosului și chipul Său în umanitate sunt ascunse în „natură”, unde pot fi găsite⁴⁶”.

Noul Eden fabricat, realitatea virtuală, impresionează prin varietatea platformelor sau interfețelor grafice deosebite ale aplicațiilor

⁴⁵ Alexei Nesteruk, *Universul în comuniune*, traducere de Mihai-Silviu Chirilă, Editura Curtea Veche, București, 2009, pp. 294-295.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 303-304.

și jocurilor computerizate, ale filmelor cu cele mai intempestive scenarii și efecte speciale, dar în același timp comportă pericolul înlănțuirii minții umane moderne. De cele mai multe ori aceasta devine captivă imaginii și imaginației, dependentă de scenarii dintre cele mai reprobabile, cu un grad ridicat de violență ori exacerbare a celor mai primare instincte. Ori învățătura patristică proclamă univoc că Subiectul cu Care trebuie să se ocupe mintea desăvârșită este Hristos Dumnezeu în Duhul Sfânt. Orice dispersare minoră a ei, și deci cu atât mai mult, gravele deraieri, care îl incită pe omul contemporan, îi țin în gardă pe heruvimii cu orbitoarea lor sabie de foc inteligibilă. Expunerea Cuviosului Nichita Stithatul despre *verdeța* duhovnicească a raiului cunoscut cu mintea dezvăluie ștacheta noetică autentică: „Din pricina acestor plante nemuritoare și dumnezeiești a fost dată de Dumnezeu, tot celui ce săvârșește în câmpul raiului cu mintea și cu simțirea lucrarea înțelepciunii lucrătoare, porunca să mănânce din tot pomul raiului, dar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănânce. Căci cel dintâi pricinuieste moartea și nemurirea, iar cel de-al doilea binele, celor mai desăvârșiți în deprinderi, și primejdia, celor încă tineri și mai nestatornici în dorință. De fapt, contemplația fiind plantată în mijlocul raiului înțelepciunii lucrătoare ca un pom nemuritor și pururea înverzit (pentru că pomul era contemplația, după înțelegerea mea, și avea ca rod puterea dată celor ce se împărtășeau de el de a-și cunoaște firea proprie), celor ce se împărtășesc de ea la timp potrivit, de pildă după o perioadă de ani mulți de deprindere în virtute și nevoie, și după curățirea deplină a ochilor sufletului de toate urdările, li se face foarte bună și mântuitoare. Aceasta pentru că ei nu se mai tem de o cădere care să vină după aceea, ca unii ce au ajuns cu timpul la o deprindere a acestei contemplații, care face vădită măreția Făcătorului”⁴⁷. Așadar lucrarea, punerea în mișcare, efortul, asceza îndelungată și nu anchilozarea, paralizia, confortul, sedentarismul, îi sunt de folos unui bun creștin, oricât de dotat intelectual ar fi el. Fără făptuire contemplația nu poate exista. De aceea antrenarea bifurcată a trupului și a sufletului în actul despățimirii este cu adevărat vitală, și nu doar implicarea solitară a minții, care foarte

⁴⁷ Cuv. Nichita Stithatul, *Vederea dubovnicească a raiului*, traducere, introducere și note Pr. prof. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia românească*, vol. 6, Editura Humanitas, București, 2004, p. 359.

ușor se înclină spre plăcerea celor văzute naturale sau artificiale. Războiul împotriva gândurilor răutății – al lăcomiei, al desfrânării, al iubirii de argint, al mâniei, al întristării, al trândăviei, al slavei deșarte și al mândriei – este unul cât se poate de real și încrâncenat. Mântuitorul Iisus Hristos ne avertizează de fapt că *nu a venit să aducă pace pe pământ, ci sabie* (Matei 10,34). Dar tot El ne sprijină cu harul Său în demersul curățirii noastre, e lângă noi până la sfârșitul veacurilor, și așa *medicamentele* pe care le folosim se fac mai tari decât rănile despărțirii de Tatăl, pentru că „mijloacele de curățire trebuie să aibă o putere contrară mai tare ca petele păcatelor. Străduințele de curățire trebuie să fie tot pe atât de îndelungate și de tari, pe cât sunt păcatele. Desigur, aceasta nu exclude ajutorul harului. Căci aceste străduințe nu s-ar putea face fără har”⁴⁸. Astfel natura umană devine și mai *completă*, prin harul deși nu propriu, dar constitutiv ei de la început. Purificarea de patimi prin credință, pocăință și înfăptuirea virtuților îl transformă nu numai pe om, ci și istoria și civilizația lui⁴⁹, reaşternând asupra lor frumusețea, adevărul, lumina, viața și iubirea nefalsificate: „Această metodă liturgică, ascetică și euharistică au aplicat-o Părinții Bisericii și au salvat astfel marile creații ale civilizației epocii lor. Prin această metodă a fost botezată și încreștinată, de exemplu, gândirea greacă antică și a fost transfigurată într-o expresie a Adevărului divin transcendent și inaccesibil. Termenii admirabili ai filosofiei antice au fost transfigurați

⁴⁸ Pr. prof. Dumitru Stăniloae, nota 73 la Cuv. Nichita Stithatul, *Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință...*, p. 238.

⁴⁹ Nikolai Berdiaev, *Sensul istoriei*, traducere de Radu Părpăuță, Editura Polirom, Iași, 2013, p. 188: „Mașina și tehnica sunt generate și de mobilitatea mentală a culturii, de marile ei descoperiri. Aceste roade ale culturii îi subminează însă bazele organice, îi mortifică spiritul. Cultura rămâne fără suflet și se transformă în civilizație. Spiritul slăbește. Calitatea e înlocuită de cantitate. Umanitatea spirituală decade prin afirmarea voinței de „viață”, de putere, de organizare, de fericire, căci fără asceză și smerenie nu poate exista o viață spirituală superioară. Aceasta este tragedia destinului istoric, a fatum-ului. Cunoașterea, știința, se transformă într-un mijloc de înfăptuire a voinței de putere și fericire, într-un mijloc exclusiv pentru triumful vieții, pentru desfătarea cu procesul vieții. Arta se preface într-un mijloc pentru aceeași tehnică a vieții, într-un ornament al organizării vieții. Toată frumusețea culturii – templele, castelele și palatele – trece în muzeele pline cu cadavre de frumusețe. Civilizația este muzeistică. Aceasta este singura ei legătură cu trecutul. Începe cultul vieții în afara sensului ei. Deja nimic nu mai are valoare în sine. Nici o clipă a vieții, nici o singură trăire nu mai are adâncime, nu se mai împărtașește din veșnicie”.

fără a fi schimbați – expresiile au rămas aceleași: Logos, Eikon, Archetypon, Trias etc. – și au constituit veșmântul creat al Adevărului necreat”⁵⁰.

Misiunea Sfinților Părinți trebuie însă continuată de membrii Bisericii Universale, clerici și laici, cercetători, medici, economiști, politicieni, psihologi, sociologi, printr-un efort susținut de propovăduire a ascezei, a postului și a tuturor valorilor vieții creștine, singurele care l-au salvat și îl vor salva pe om de la ratare și eșec: „Concret, despre creștinii epocii noastre am putea spune că sunt chemați, înainte de toate și urgent, să insuflă în dezvoltarea nemăsurată a epocii noastre dimensiunea ascezei. Recent, unii sociologi și economiști îndeamnă și încearcă să convingă responsabilii statelor să pună în aplicare un program de dez-dezvoltare în țările cele mai dezvoltate, ca să salveze calitatea vieții umane și mediul natural. E vorba, evident, de un adevărat gen de asceză și de post. Și faptul de a încerca să insuflă aceste valori în lumea actuală e mai degrabă o lucrare a creștinilor decât a sociologilor. Aceasta nu poate deveni desigur o predică generală despre post ca o obligație religioasă. E nevoie să fie remarcate relele consumului nemăsurat și să fie identificate modurile concrete în care un om ar putea trăi astăzi mai adevărat, în liniște și mulțumit aplicând înfrânarea sau autoprivarea, arătând cum anume această valoare ajută real o familie și o societate întregă. Și acest lucru trebuie făcut la nivel științific de psihologi, medici, economiști și tehnicieni credincioși, la nivelul statului de politicieni credincioși, în acțiunea practică de muncitori, capi de familie credincioși, iar la nivelul explicării actuale a Cuvântului lui Dumnezeu de teologi credincioși. Aceasta este adevărata propovăduire a Bisericii, cea care poate să-l convingă și seducă pe om, să-l îndemne să promoveze și să urmeze valorile vieții creștine, să se deschidă rugăciunii, libertății, iubirii, să-și găsească astfel adevăratul conținut și plenitudinea vieții lui. În acest mod creștinii epocii noastre vor putea deveni, cum îi vrea Domnul, «lumina lumii» și «sarea pământului»”⁵¹.

Principiul *ora et labora*, cu toate valențele sale, rămâne valabil și pentru generațiile mai noi, care își doresc o relație fericită cu

⁵⁰ Panayotis Nellas, *op. cit.*, pp. 122-123.

⁵¹ Panayotis Nellas, „Creștinii în lume – creația, istoria, Biserica, credințioșii”, în: *Ortodoxia – divino-umanism în acțiune*, traducere de Pr. Prof. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2013, p. 221.

Dumnezeu⁵² și cu semenii: „Scopul fazei active este eliberarea omului de patimi (*ἀπάθεια*). Aceasta este pentru monah o țintă accesibilă, nu un ideal utopic. Această stare de nepătimire este considerată ca egală sau, mai bine-zis, ca prag al iubirii de Dumnezeu. Iar această iubire duhovnicească constituie trecerea fazei active în faza contemplativă. Numai cel ce și-a curățit mintea prin nepătimire poate să se îndrepte spre cunoaștere (gnoză) sau spre contemplație. Erudiție profană pot dobândi și cei necurățiți, dar contemplația o au numai cei curați. Iar curăția sau nepătimirea o dobândim numai prin lucrarea poruncilor, care constituie preocuparea fazei active.

Numai sufletul curat este o oglindă neîngustată, neîntinată de atașarea pătimasă la lucrurile lumii, capabilă să primească cunoștința dumnezeiască. Mintea aceasta este mintea goală (*γυμνός νοῦς*). Numai ea este în stare de contemplație, de cunoaștința ființială. Ajuns la această stare de nepătimire, sau de curăție, sau de liniște, de pace, de seninătate, sufletul se ridică pe treapta contemplației sau a gnozei. Dar Sfinții Părinți deosebesc strict această gnoză, sau contemplație, de cunoașterea duhovnicească a lumii, care și ea se deosebește de cunoașterea profană, fiind o cunoaștere prin harul dumnezeiesc⁵³. Rugăciunea în general, pentru întregul Adam, adică toată umanitatea, și rugăciunea minții sau a inimii în special, pentru autenticul Adam, adică cel ce se smerește, îl poate scoate și pe omul

⁵² Calist Patriarhul schițează un tablou comparativ sugestiv al efectului rugăciunii sau chemării numelui lui Dumnezeu: „De voiești să afli adevărul, urmează pilda cântărețului la chitară. Căci acela și-apeacă capul în jos și, ațintindu-și auzul la cântare, mișcă pana cu mâna. Și îndată, coardele lovindu-se între ele, chitara scoate cântarea, iar cântărețul saltă de dulceața cântării. Să-ți fie, iubitorule de osteneală și lucrătorule al viei, limpede pilda și să nu te îndoiști. Căci luând aminte, ca un cântăreț la chitară, la adâncul inimii, vei vedea cu ușurință ceea ce cauți, pentru că sufletul răpit de iubire la culme nu se mai poate întoarce la cele dinapoi. „Că s-a lipit, zice proorocul David, sufletul meu de urma Ta” (Ps. 62,8). Înțelege, iubitule, prin chitară inima; prin coarde simțirile, prin pană mintea care mișcă cu pricepere desăvârșită simțirea prin pomenirea lui Dumnezeu. Din această mișcare se ivește în suflet o plăcere negrăită, iar mintea curată face să se arate razele dumnezeiești.” – *Capete despre rugăciune*, traducere, introducere și note Pr. prof. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia românească*, vol. 8, Editura Humanitas, București, 2002, p. 215.

⁵³ Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe...*, pp. 66-67.

modern⁵⁴ din planul mărginit al creatului, indiferent de farmecul puterilor lui: „În atmosfera lumii de azi, rugăciunea cere un curaj supraomenesc. I se opune ansamblul energiilor naturale. Menținerea în rugăciune fără împrăștiere semnaleză o biruință la toate nivelele existenței. Calea e lungă și spinoasă, dar vine o clipă când o rază cerească străpunge întunericul adânc, făcând o deschizătură prin care putem întrezări izvorul Luminii Dumnezeiești veșnice. Rugăciunea lui Iisus dobândește o dimensiune supralumească. Sfântul Ioan Teologul afirmă că în lumea viitoare îndumnezeirea noastră va atinge plinătatea întrucât «Îl vom vedea pe El așa cum este». «Și tot cel ce are această nădejde în El, se curățește pe sine, așa cum Acela curat este... Tot cel ce rămâne întru El, nu păcătuiește; tot cel ce păcătuiește, nu L-a văzut și nici nu L-a cunoscut» (cf. I Ioan 3, 2. 3. 6). Pentru a primi în Numele lui Hristos iertarea păcatelor și făgăduința Tatălui, trebuie să ne străduim să rămânem în Numele Său «Până ce vom fi îmbrăcați cu putere de Sus» (cf. Luca 24, 49)⁵⁵.

⁵⁴ Părintele Profesor Dumitru Stăniloae consideră că societatea actuală secularizată nu se caracterizează printr-o lipsă totală de credință, ci prin faptul că membrii acesteia practică rugăciunea foarte rar și în mod excepțional. Apar astfel două obstacole pentru omul credincios și rugător: „de a-și apăra credința împotriva influenței nefaste a unui mediu slăbit de credință, și de a apăra practica rugăciunii în cadrul unei societăți care a pierdut în mare parte uzul rugăciunii. În timp ce omul de odinioară găsea în mediul social un factor prin care își întărea credința și practica rugăciunii, astăzi acest mediu este un factor de răcire, un factor împotriva căruia cel care vrea să-și mențină credința și rugăciunea trebuie să se apere. Astăzi omul credincios trebuie să caute în mare măsură el însuși motivații care să-i poată susține credința și propria sa practică a rugăciunii. Și tocmai aceasta ar putea face credința sa mai profundă și rugăciunea sa mai fierbinte, dat fiind că, în mare măsură, ele nu mai sunt susținute de mediul social. Prin urmare, omul care reușește să-și întărească credința și rugăciunea prin motivații personale, reflectate, poate deveni el însuși un focar pentru întărirea credinței și înnoirea rugăciunii în mediul său social. Prin aceasta el poate ajuta societatea să iasă din viața superficială, saturată de plictiseală, care este cauza slăbirii credinței și a rugăciunii; cu alte cuvinte, el o poate ajuta să regăsească un conținut mai substanțial, să-și întărească rădăcinile adânci înfigându-le într-o mai mare profunzime a vieții, fără de care existența umană este de o uniformitate monotonă și lipsită de semnificație”. Idem, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Dubului Sfânt*, Editura Deisis, Sibiu, 2003, pp. 29-30.

⁵⁵ Arhim. Sofronie Saharov, *Rugăciunea – experiența Vieții Veșnice*, traducere de diac. Ioan I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1998, p. 126.

Cu toate acestea, exercițiul rațiunii în contemplarea lumii constituie o etapă tranzitorie către contemplarea lui Dumnezeu și în nici un caz nu poate fi dezaprobat în Ortodoxie. Chiar dacă la finalul edificării duhovnicești prin rugăciune intensă și susținută, centrul cel mai profund al făpturii omenești pătimește îndumnezeirea sau lucrează cu lucrarea Duhului Sfânt, forțele sale fiind copleșite și depășite de forțele dumnezeiești și îndumnezeitoare ale Lui, toate încordările și strădaniile acestui centru în raport cu natura creată au rolul de a-l pregăti și lărgi, de a-l face cât mai apt pentru teognozia prin har: „Existența lumii se vădește ca având, pe lângă alte rosturi și pe acela de a ne exercita toate puterile sufletului în urcușul spre Dumnezeu. Dacă Dumnezeu ar fi voit să Se facă cunoscut dintr-odată, direct, lumea lucrurilor ar fi fost lipsită de unul din rosturile ei. Existența lumii însăși ca drum spre Dumnezeu e o dovadă că suprema cunoaștere de Dumnezeu nu e un act irațional, ci suprarățional, adică nu se realizează prin renunțarea prematură la rațiune, printr-un salt direct în afara rațiunii, ci prin depășirea rațiunii, la un nivel care nu o desființează, ci o implică, după activarea și folosirea tuturor resurselor ei, după exercitarea cea mai deplină a puterilor ei”⁵⁶. În plus, *tehnicele* de rugăciune neîncetată antrenează atât sufletul, cât și trupul nostru în ascensiunea spirituală, dar nu spritualistă: „Aceste procedee se bazează în general pe interdependența sufletului cu trupul, sau pe unitatea mișcării lor. Precum stările sufletești se prelungesc în atitudinile exterioare și în mișcări trupești, așa gesturile și pozițiile exterioare, dacă sunt însoțite de concentrarea gândului asupra lor, au o influență considerabilă asupra stărilor sufletului. Un suflet smerit face trupul să îngenunche, dar și o îngenunchere însoțită de concentrarea gândului la Dumnezeu provoacă o stare de smerenie în suflet. Spiritualismul abstract al unei părți a creștinismului apusean, manifestat pe terenul practicii religioase, e nefiresc. El a forțat atitudinile lui, realizându-se numai printr-o oprire silită a valului de simțire care, născându-se în suflet, pornește spre trup, sau, născându-se printr-o atitudine trupească, se întinde asupra sufletului”⁵⁷.

Rugăciunea asigură, într-adevăr, cel mai real și important schimb de informație și energie între omul integral și Dumnezeul Trinitar,

⁵⁶ Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe...*, p. 231.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 298-299 .

punând față în față efemerul și eternitatea, nevoința și liniștirea, creația și sfințenia Duhului, tipul și Prototipul. Ridicat pe ultima treaptă a scării lui Iacov „orice mișcare încetează, rugăciunea însăși își schimbă natura. „Sufletul se roagă în afara rugăciunii”. Aceasta este isihia, tăcerea duhului, odihna lui care e mai presus de orice rugăciune, pacea care depășește orice pace. E starea „feței către față”, dăinuind în veșnicie, când „Dumnezeu vine în suflet și sufletul pleacă în Dumnezeu”. În această întâlnire față către față cu Cel ce a venit și vine, omul ajunge în sfârșit așa cum în el însuși îl schimbă veșnicia divină, atingând capătul „ultimei doriri”⁵⁸. El redevine ființă sabatică, viețuitor al zilei una sau al zilei a opta, vorbitor al unicei limbi a rugăciunii dumnezeiești, văzătoare, mișcătoare, ekstactice și contemplative, punte către grădina inimii și pământul nou, în care Însuși Duhul Se roagă cu suspine negrăite (Romani 8, 26): „În raiul lăuntric, ca și în Edenul primordial, omul nu poate ajunge și nu se poate statornici decât prin pacea săltătoare a rugăciunii. De fapt, sabatul creaturii nu este altceva decât starea de îndumnezeire a ei: Dumnezeu s-a odihnit de toate lucrurile sale și în toate lucrurile sale. Omul poartă în centrul ființei sale, în inimă, pe Dumnezeu care se odihnește întru el, ca un principiu al îndumnezeirii sale. De aici, odihna veacului al optulea – magnificul sabbat al eternității petrecute în Dumnezeu – se găsește în continuitatea ontologică a sabbatului dintru începuturi, păstrat în inima fiecărei creaturi. Împărăția cerurilor va veni din inima omului, de acolo de unde ea este în mod firesc așezată: planul obiectiv și subiectiv se vor găsi depășite în planul pneumatic, în ordinea Duhului care va învia întreaga făptură și în a cărei putere se va vedea venind Fiul lui Dumnezeu pe norii cerului. În felul acesta, antropologicul își va împlini funcțiunea sa centrală în existență: în categoria antropologicului, în om și prin om, întreaga Creațiune își va realiza reintrarea în Dumnezeu și în odihna cea de Sabbat: „Fiul Omului este Domn al Sabbatului” – iată ce se va vedea la începutul Sabbatului celui neînserat al veacului al optulea”⁵⁹.

⁵⁸ Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, traducere de Pr. prof. Ion Buga și Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2006, p. 240.

⁵⁹ André Scrima, *op. cit.*, p. 178.